

A CSERNOBILI ATOMKATASZTRÓFÁVAL KAPCSOLATOS KUTATÁSI ANYAGOK A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS KUTATÓKÖZPONTBAN

Kékesdi-Boldog Dalma

boldog.dalma@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2020.3.83

Absztrakt

1986. április 26-án felrobbant a csernobili atomerőmű 4-es számú reaktora a Szovjetunióban. A légkörbe jutott káros radioaktív sugárzás több ezer négyzetkilométernyi területet szennyezett be. A katasztrófa emberéleteket fenyegetett, ám a lakosság nem tájékozódhatott kellőképpen a veszélyről. Tanulmányomban először saját kutatási eredményeim alapján áttekintem a csernobili eseményekről szóló magyar tájékoztatást. Ezt követően bemutatom, hogy a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (TK) korabeli elemzésesei hogyan értékelték a csernobili eseményekről szóló hazai hírközlést. Végül a TK-s közvélemény-kutatások alapján ismeretemet, hogy miként befolyásolta a baleset és annak hazai kommunikációja a válaszadók mindennapjait.

Kulcsszavak

csernobili atomkatasztrófa, közvélemény-kutatás, Magyar Rádió, Szabad Európa Rádió, tömegkommunikáció, Tömegkommunikációs Kutatóközpont

RESEARCH MATERIALS ON THE HUNGARIAN MEDIA REPRESENTATION OF THE CHERNOBYL NUCLEAR DISASTER IN THE MASS COMMUNICATION RESEARCH CENTRE

Dalma Kékesdi-Boldog

Abstract

On the 26 of April 1986, Reactor No. 4 of the Vladimir Ilyich Lenin Nuclear Power Plant exploded in the Soviet Union. Harmful radioactive fall-out effused and polluted an area of over 30,000 square kilometers. The accident threatened most of the population of the Eastern Block, but the population did not receive appropriate information about the threat. In this paper, first I demonstrate how the Chernobyl case was managed by the Hungarian press on the Hungarian Radio and in the Hungarian broadcasts of Radio Free Europe. After, based on analyses of the accident made by the Mass Communication Research Centre I attempt to show how the researchers rated Hungarian mass communication. Finally, using the polls of the Research Centre, I will reveal how the accident and its public communication affected the responders' everyday lives.

Keywords

nuclear disaster in Chernobyl, public opinion research, Hungarian Radio, Radio Free Europe, media, Mass Communication Research Centre

A CSERNOBILI ATOMKATASZTRÓFÁVAL KAPCSOLATOS KUTATÁSI ANYAGOK A TÖMEGKÖZLEMÉNYKÖZVETÍTÉS KUTATÓKÖZPONTBAN¹

Kékesdi-Boldog Dalma

1. Bevezetés

1986. április 26-án emberi mulasztás következtében felrobbant a Szovjetunióban a Vlagyimir Iljics Lenin Atomerőmű 4-es számú reaktora. Az erőmű operátorai egy kísérletet próbáltak meg végrehajtani, ám a munkafolyamatok során számos esetben megsértették az atomerőmű biztonsági szabályzatát. (INSAG-7 1992, Szatmáry – Aszódi 2010) A baleset következtében felszakadt az erőmű tetőszerkezete, majd lánggra lobbant az erőmű belsejében található grafit-tömb. A többszáz méteres tűzcsóvát másfél hét elteltével tudtak csak eloltani (Aszódi 2006). A szerencsétlenség hatására nagy mennyiségű, egészségre káros radioaktív anyag jutott a légkörbe. Ez rövid idő alatt több tízezer kilométert megtéve, Nyugat-Európa néhány területét kivéve az egész kontinenst betérítette, eljutott a közel-keleti régióba, Észak-Ázsiába és Észak-Afrika partjaihoz is.²

A csernobili atomkatasztrófa a Mihail Szergejevics Gorbacsov által meghirdetett új típusú, nyíltságon és nyilvánosságon alapuló politika, a glasznoszty „első próbatétele volt” (McNair 1991: 54), és hamar „rámutatott a tájékoztatás korlátaira.” (Gibbs 1999: 42) Az emberéleteket közvetlenül veszélyeztető balesetről a Szovjetunió nem adott azonnali, pontos tájékoztatást. Amikor a radioaktív sugárzási szint megemelkedését két nappal a történetek után észlelték egy svéd atomerőműben, a szovjetek a hivatalos megkeresésekre először nem reagáltak, majd tagadták, hogy akármilyen balesetről tudomásuk lenne. (Plokhy 2018: 1–3) A

¹ Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítójú „Tehetségből fiatal kutató- A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre.

² IRSN – Institut de Radioprotection et de Sûreté Nucléaire: The Chernobyl Plume: Modelling atmospheric dispersion of caesium-137 across Europe following the Chernobyl accident
<https://www.irsn.fr/EN/publications/thematic-safety/chernobyl/Pages/The-Chernobyl-Plume.aspx>

nap végén mégis kiadtak egy sajtóközleményt. Ebben megerősítették, hogy egy észak-ukrajnai atomerőműben baleset történt, amelynek kivizsgálására kormánybizottságot hoznak létre.³

A radioaktív sugárzás Magyarországot is elérte, ám a hazai lakosság – a szovjethez hasonlóan – nem kapott kellő időben kellő mennyiségű információt a történetekről. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a csernobili események nagymértékben befolyásolták a Szovjetunió geopolitikai pozícióját, így a magyar sajtónak törekednie kellett arra, hogy ne sértse meg a szovjet-magyar érdekkapcsolatot. Ez a törekvés viszont a minőségi tájékoztatás rovására ment. (Kékesdi-Boldog 2018: 57–58)

Tanulmányomban előbb saját kutatási eredményeim alapján röviden felvázolom a csernobili eseményekről szóló magyar tájékoztatás főbb jellemzőit, majd bemutatom, hogy a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (TK) korabeli elemzései miként értékelték a csernobili eseményekről szóló hazai hírközlést. Végül a TK-s közvélemény-kutatások alapján ismertetem, hogy miként befolyásolta a baleset és annak hazai kommunikációja a válaszadók mindennapjait.

2. A balesetről szóló hírek Magyarországon

A szovjetbarát Magyarországon (is) a tekintélyelvű szovjet-kommunista típusú sajtómodell (Siebert el al. 1956/1984) keretei között tájékoztattak a csernobili atomkatasztrófáról. Így a hazai tömegkommunikáció tükrözte a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) hírközlési és tájékoztatási monopóliumát. A tájékoztatás április 30-tól szervezeten, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának közvetlen irányításával történt.⁴ A Tájékoztatási Hivatal április 30-a és május 19-e között naponta adott ki a Magyar Távírási Irodának (MTI) jelentést, és sajtótájékoztatókat szervezett. Ügyelt arra is, hogy a hazai tájékoztatás összhangban legyen a külföldre továbbított hírekkel (uo.). A hazai sugármérési adatokat és egészségvédelmi előírásokat a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága (PVOP) szolgáltatta.⁵ A sugárszennyezettség egészségre és környezetre gyakorolt hatásairól rendre ugyanazok a szakemberek nyilatkoztak.

2.1. Napilapok

Három magas példányszámú, némileg eltérő profilú napilap – a *Népszabadság*, a *Népszava* és a *Magyar Nemzet* – csernobili cikkeinek elemzése alapján a következő megállapításokat tehetjük.⁶

³ “To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 3, Stanford: Hoover Institution Archives; “To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 4, Stanford: Hoover Institution Archives.

⁴ MNL OL XIX-A-2-af-00147-VII-szn-tájhiv/1986 A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának értékelése a csernobili reaktor-balesettel kapcsolatos hazai tömeg-tájékoztatási munkáról (1986. június 16.).

⁵ MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-Feljegyzés – 1986.05.05. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának feljegyzése Marjai József miniszterelnök-helyettes részére a közvélemény csernobili atom-erőműbalesettel kapcsolatos tájékoztatásáról (1986. május 5.).

⁶ A vizsgált periódus az 1986. április 29-e (az első nyomtatásban megjelent hír időpontja) és az 1986. május 19-e (a nap, amikortól már nem adtak ki napi hivatalos tájékoztatást a hazai sugármérési adatokról) közötti időszak. Az elemzés során arra a kérdésre kerestem választ, hogy a magyar olvasók mikor kaptak hírt az atomkatasztrófáról, milyen tájékoztatást kaptak a hazai sugárszennyezettség mértékéről és a szükséges egészségvédelmi előírásokról. A kutatási eredmények e szöveg le-

Mindhárom lap április 28-án, vagyis két nappal a baleset után adott hírt a katasztrófáról, és kizárólag szovjet források alapján tájékoztattak. A lakosságnak tanácsolt egészségvédelmi előírások között mindvégig három ajánlás – ajánlott a zöldségek lemosása és ellenőrzött tej fogyasztása, nem javasolt a jódtabletta szedése – szerepelt. Ezeket a lapok május 4-én közölték először, és tíz napon át tartották napirenden.

A cikkek egyike sem tartalmazott pontos számadatot a hazánkat ért radioaktív sugárzás mértékéről, jellemzően a megelőző naphoz képesti csökkenéséről, ingadozásáról, ritkán a növekedéséről számoltak be. Emiatt az olvasók nem tudták, hogy mekkora mennyiségű radioaktív sugárzás érte hazánkat, és nem tudták felmérni a veszélyt.

A sugárzásról szóló hírek megfogalmazása és az egészségvédelmi előírások folyamatos ismétlése implicit módon kommunikálták valamelyest a veszélyt, ám ez közel sem merítette ki a minőségi tájékoztatás fogalmát. Az első részletes híradás a Magyarországot ért radioaktív sugárzás mértékéről és hatásáról május 19-én, vagyis három héttel a baleset után jelent meg a sajtóban. (Kékesdi-Boldog 2018: 57)

2.2. Magyar Rádió és a Szabad Európa Rádió

A Magyar Rádió is két nappal a szerencsétlenség után adott először hírt a csernobili atomkatasztrófáról.⁷ Ám a legelső hírek közzétételekor Bedő Iván turnusvezetőnek köszönhetően a rádióhallgatók bőségesebb tájékoztatást kaptak, mint azok, akik kizárólag a napilapokat olvasták. (Kékesdi-Boldog 2019: 25) Bedő ugyanis április 28-án este 9 órától másnap reggel 8 óráig adásba engedte a rádió lehallgató szolgálatának a BBC-től szerzett, valamint a Magyar Távíratí Iroda által szigorúan a szerkesztőségek tájékoztatására megküldött anyagában szereplő információkat. Vagyis a hallgatók nemcsak a hivatalos szovjet közleményt ismerhették meg – amely a baleset tényének ismertetése mellett olyan általános érvényű megállapításokat tartalmazott, mint például az, hogy a sérülteket orvosi ellátásban részesítik, vagy az, hogy a baleset kivizsgálására kormánybizottságot hívtak össze –, hanem azt is, hogy a baleset következtében kiáramló radioaktív sugárzást rövid időn belül több ezer kilométerrel a baleset helyszínétől is észlelték. Ezzel a rádió esti híreit hallgatók – akik száma a hallgatottsági adatok ismeretében nem volt nagy – talán jobban fel tudták mérni a baleset súlyát, mint az aznap kizárólag a napi sajtóból tájékozódó olvasók. Bedő Iván a történetek miatt fegyelmi büntetést és három havi prémium-megvonást kapott. (Germuska 2010)

A balesetet követő három hétben viszonylag magas volt a hazánk radioaktív szennyeztségéről szóló hírek száma a rádióban, de ezek a tudósítások – a napilapokhoz hasonlóan – nem szolgáltak pontos mérési adatokkal vagy azok kiértékelésével. A sajtóban közreadott egészségvédelmi előírásokat a rádióban is számos esetben megismételték.

zárásakor csak a készülő doktori disszertációm kéziratában szerepelnek. A *Népszabadság* tartalom-elemzését lásd Kékesdi-Boldog (2018).

⁷ Az általam vizsgált időszak a rádióhírek esetében megegyezik a napilapok elemzése során meghatározott időpontokkal, vagyis az 1986. április 28-a (a legelső csernobili hír beolvasásának napja) és a május 19-e (a nap, amikortól már nem adtak ki hivatalos napi tájékoztatást a hazai sugármérési adatokról) között elhangzott, a csernobili atomkatasztrófáról szóló hírek leiratait és hanganyagait elemeztem. A vizsgálat a Kossuth Rádió, a Petőfi Rádió és az URH adásaira terjedt ki. Az elemzés során az volt a célom, hogy rekonstruáljam a csernobili atomkatasztrófáról szóló hírek beolvasásának menetét és feltárjam azt, hogy a Magyar Rádió híradásaiban mit mondtak a hazai radioaktív szennyeződés mértékéről, és milyen egészségvédelmi előírásokat adtak ki (bővebben lásd Kékesdi-Boldog 2019).

A pártos hírközlést a 168 óra című magazinműsor május 10-ei és 17-ei adásai törték meg két héttel a baleset után, amikor a műsorkészítők tényfeltáró anyagokkal, pontos sugár-szennyezettségi adatokkal és szakértői elemzésekkel jelentkeztek. (Kékesdi-Boldog 2019: 28)

A Szabad Európa Rádió (SZER) sem adott korábban tájékoztatást a csernobili atomkatasztrófáról, mert a szovjet hírzárlat idején ez sem rendelkezett bővebb információval.⁸ Ám a SZER legelső hírei hosszabban tárgyalták a balesetet, és igyekeztek minél több oldalról körüljárni a történeteket. Ezek jellemzően a katasztrófa politikai aspektusait hangsúlyozták, és személyes megjegyzéseket is tartalmaztak. (Kékesdi-Boldog 2019: 29–30).

Összességében megállapíthatjuk, hogy – a Bedő Iván vezette néhány órás rádióturnus cenzúramentes időszakától eltekintve – a csernobili atomkatasztrófáról Magyarországon az esemény utáni első három hétben pártos jellegű, a szovjet-magyar érdekkapcsolatot nem megsértő újságírást folytattak. Ez azt jelentette, hogy a magyar lakosság nem kapott időben pontos tájékoztatást a történetekről, valamint a történeteknek az egészségre gyakorolt hatásairól. A pártiratokból látható, hogy a hazai hírközlés szigorú politikai irányítás és ellenőrzés alatt állt; az újságcikkek és a rádióhírek leiratai között csupán stiláris különbségeket lehet találni.

3. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kutatási anyagai

A csernobili atomkatasztrófát követően a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kutatói részletes tömegkommunikáció-elemzést készítettek. Több dolgozatban összegezték a sajtó, a televízió- és a rádióműsorok elemzésének tanulságait, és készültek általában a hazai tájékoztatásról szóló értekezések is. Egy és három héttel a szerencsétlenség után közvélemény-kutatásokat végeztek.

3.1. Tömegkommunikáció-elemzések

A csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos átfogó tömegkommunikáció-elemzést Beck László, Földvári Éva (tartalomelemzés), Terestyéni Tamás (szövegelemzés), Hoffmann Márta (TV Híradó képi elemzése) és Montvai Attila fizikus szakértő készítette 1986 júniusában.⁹ A levéltári források alapján látható, hogy ez a tanulmány eljutott a pártvezetéshez,¹⁰ de a kutatási eredményeket nem hozhatták nyilvánosságra. (Terestyéni 1989: 44) A napilapok közül a *Magyar Nemzetet*, a *Népszabadságot*, a *Népszavát*, a *Magyar Hírlapot* és az *Esti Hírlapot*, a hetilapok közül a *Heti Világgazdaságot*, a *Magyarországot* és az *Élet és Tudományt* vizsgálták. A televízióadásokból a Híradó 1., 2. és 3. adását, valamint A Hét című hírműsor kapcsolódó adásait elemezték. A vizsgált időintervallum 1986. április 29-étől május 15-éig terjedt. A szerzők kiindulópontja hazai tájékoztatás vizsgálata során az 1986-os sajtótörvény alábbi bekezdése volt:

A Magyar Népköztársaságban mindenkinek joga van arra, hogy tájékoztatást kapjon szűkebb környezetét, hazáját, a világot érintő kérdésekben. A sajtó feladata – a hírközlés más eszközeivel összhangban – a hiteles, pontos és gyors tájékoztatás.¹¹

⁸ A Szabad Európa Rádió híreinek elemzésekor azt rekonstruáltam, hogy mikor kerültek adásba a Csernobillal kapcsolatos legelső magyar nyelvű híradások, és azok miről adtak tájékoztatást (bővebben lásd Kékesdi-Boldog 2019).

⁹ HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről.

¹⁰ A tanulmány saját levéltári jelzettel szerepel az MSZMP csernobili atomszerencsétlenséghez köthető iratai között.

¹¹ 1986. évi II. törvény a sajtóról 2.§ 1.

Vagyis arra a kérdésre kerestek választ, hogy a magyar tájékoztatás eleget tett-e a törvényben előírt kötelezettségeinek, nyújtott-e informatív, releváns, minőségileg és mennyiségileg is kielégítő tájékoztatást az állampolgároknak. Annak ellenére, hogy a sajtótörvény csak 1986. szeptember 1-jén lépett hatályba, a kutatók az ebben előírtakat kérték számon a hazai tömegkommunikáción – ennek oka feltehetően az volt, hogy a sajtótörvény előkészítéséről és a vitákról többször beszámolt a sajtó, így a törvényjavaslat heteken át közéleti téma volt 1986 tavaszán.¹²

A tartalomelemzés során a kutatók megpróbálták felvázolni az atomkatasztrófa gondolati modelljét. Ezután összeállították a balesettel kapcsolatban felmerülhető témakörök, kérdések listáját. Arra a kérdésre kerestek választ, hogy kaptak-e a befogadók kellő minőségű és mennyiségű, releváns és formailag helyénvaló tájékoztatást.¹³

A minőségi kritérium az adott hír igazságtartalma volt, illetve az, hogy a hír mennyire közölt pontos, ellentmondásmentes információkat. Mint megállapították, több megkérdőjelezhető igazságtartalmú közlemény látott napvilágot a magyar sajtóban. Ilyen volt például az, az első hírekben szereplő állítás, amely szerint nem keletkezett tűz, és ilyenek voltak a tűz eloltásáról szóló későbbi hírek, valamint az, hogy a hazai hírek mindvégig azt hangsúlyozták, hogy a radioaktív sugárzás nem jelent veszélyt a magyar lakosságra, mialatt több egészségvédelmi előírás is érvényben volt.

A televízió vizuális médiumként alkalmas lehetett volna arra, hogy egyszerre közöljön minőségi és mennyiségi információt, ám ez az elvárás nem teljesült. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a műsorkészítők csak napokkal később kaptak anyagot a baleset helyszínéről, így addig rögtönzésre kényszerültek. Az információhiányos állapotban úgy próbáltak meg tájékoztatni, hogy meteorológus, sugárbiológus, polgári védelmi, élelmezésügyi és állategészségügyi szakértővel is készült interjú. Az interjúk minőségét és az elhangzó információk hitelességét nagyban befolyásolta, hogy a riporterek gyakran rámenősen – gyorsabb beszédtempóval, testtartással, a mikrofon túl közel nyújtásával – irányították a beszélgetést, nem egyszer az interjúalanyok szájába adták a választ, vagy saját szerepükből kilépve átvették a szót, és a szakértők helyett mondták el az új információkat.¹⁴

A mennyiséget illetően az látható, hogy az első héten a lapok döntően egy cikket közöltek a balesetről, és a második héten kezdett el emelkedni a közlemények száma és terjedelme. Ám mint az elemzők rávilágítottak: ezzel nem volt egyenesen arányos az információmennyiség növekedése, illetve a késlekedés nem tudta az első információszegény hét nyomán kialakult bizalomvesztést kiegyensúlyozni. A Híradó vizsgált közleményeit tekintve elmondható, hogy mindhárom adásban egyenletes volt az atomkatasztrófáról és annak következményeiről, illetve nemzetközi hatásairól szóló hírek száma. Ám ezek időtartama az idő előrehaladtával fokozatosan növekedett: a kezdeti napi 8,5 perces műsoridő a baleset utáni harmadik hétre 11,5 percre emelkedett.

¹² Többek között: A sajtótörvényről tárgyalt az Országgyűlés jogi bizottsága, *Magyar Nemzet*, 1986. március 15. 2. o.; A sajtótörvény-tervezet, *Népszava*, 1986. március 12. 4. o.; Törvény a sajtóról és az illetékről, *Népszava*, 1986. március 21. 1–6. o.; Törvény az illetékekről és a sajtóról, *Népszabadság*, 1986. március 21. 1–5. o.; Törvényt fogadott el az Országgyűlés a sajtóról és az illetékekről, *Magyar Nemzet*, 1986. március 21. 1–4. o.

¹³ HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről 3–6. o.

¹⁴ MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. öe. (90–164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

A csernobili hírek akkor tekinthetők relevánsnak, ha csatlakoznak a korábban felvetett témához, és nem térnek el a már elkezdett mondanivalótól.¹⁵ Többször előfordult a sajtóban, hogy a szűkszavú magyar beszámolók után hosszabb írások szóltak olyan, az aktuális csernobili balesetet nem érintő, ahhoz semmit sem hozzátevő, tehát a szó szorosabb értelmében nem releváns témákról, mint a „nyugati hisztériakeltés” és egy korábbi amerikai atombaleset.

Az információ formájával kapcsolatban az volt az általános elvárás, hogy egy hír tartalma minden esetben a laikus olvasók és a tévénézők széles köre által értelmezhető legyen. A radioaktív sugárzás mértékéről szóló hírek mind a sajtóban, mind a televízióban zavarosak, összefüggéstelenek és önellentmondásosak voltak. A számos szakkifejezés és fogalom a sugárbiológiában, a kémiában vagy műszaki területen nem járatos olvasók számára értelmezhetetlen volt.

Az adatokat összegezve a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a hazai tájékoztatás nagy valószínűséggel azért nem lehetett gyors és objektív, mert nem sérthette meg a Szovjetunió érdekeit. Mint megfogalmazták, ez a dilemma nem lehetett mentesség, mert így a tömegkommunikáció nem szolgálta a magyar lakosság érdekeit:

„[...] A sajtó és a TV Híradó által nyújtott tájékoztatás kevéssé volt alkalmas arra, hogy a közvéleményt megnyugtassa és erősítse a hazai tájékoztatásba vetett bizalmat [...] a hazai tájékoztatás nem adott elegendő és megfelelő minőségű információt arról, amivel kapcsolatban a kompetenciája megvan: az események értelmezéséhez szükséges közérthető tudományos ismeretek, mérési módok, a hazai sugárszint mérés naprakész eredményei, a helyzet veszélyességének vagy veszélytelenségének reális értelmezése.”¹⁶

Érdeemes szót ejteni a kutatás stilisztikai sajátosságairól is. A kutatók ugyanis nem rejtették véka alá a véleményüket, sőt a Magyar Televízió adásainak elemzése során többször olvashatunk szarkasztikus megjegyzéseket. Az iróniától és az értékítéllettől nem mentes elemzések illusztrálására kiválón alkalmasak az alábbi néhány idézet.

Az április 29-ei televízióriportban a budapesti légszennyezettség mérésének metódusát mutatták be:

„A mező közepén áll öltönyben-nyakkendőben a tudós – a riporter kezében a légkör szennyezettségi állapotát mérő – lavór. (Kémikus körökben elterjedt mondás: a tudomány ott kezdődik, ahol a »vödör – lapát – Mari néni módszer« végződik.) Nos, itt a módszer még működni látszik, a lavór alján látványos kosz. Ez lenne a radioaktivitás? Nem, nem ez.”

A meteorológus szakértővel készített interjú sem tudott megnyugtató adatokkal szolgálni. A szakember mindvégig a radioaktív sugárzás „kritikus értékéről” beszélt, ám azt nem mondta el, hogy milyen mértékegységgel lehet azt kifejezni, és az ténylegesen milyen kockázatot jelent:

„A néző megtudja, hogy van előírt érték és van kritikus érték. Azt is megtudja, hogy a kritikus érték a jelenlegi értéknél két nagyságrenddel nagyobb. De sokkal több az, amit nem tud meg [...] Megnyugtató, hogy a kritikus érték esetén értesítik az illetékes szerveket, bár meglepő lenne ennek az ellenkezője.”

A Polgári Védelem Országos Parancsnokságának szakembere a vele készült első interjúban elmondta, hogy bár nem ismerik a baleset körülményeit és a levegőbe jutott káros anyagok mennyiségét, de fontosnak tartja megjegyezni, hogy:

¹⁵ HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről 11. o.

¹⁶ MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. öe. (90–164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).

„[...] Olyan nagy légtömegekben oszlik meg ez a viszonylag kis mennyiségű radioaktív anyag, hogy [...] itt a légkörben különösebb szennyeződésre nem számíthatunk.”

Erre a híradás elemzője megjegyezte, hogy:

„Kiderül, hogy a szakértő nem véletlenül szakértő: arról a mennyiségről is tudja, hogy kicsi, amelyet nem is ismer. A viszonylag kis mennyiségű (radioaktív anyag) és a nem különösebb (szennyeződés) kifejezések teljesen meghatározatlanok, és az aggodalom elosztatására nem alkalmasak...”

Az elemző az elégedetlenségét a második szakértői interjú értékelésekor sem tartotta titokban:

„A nagyságrend kifejezés értelme változatlanul nincs kifejtve; mi a nagyságrend? Talán a radioaktív sugárzás vagy szennyezettség mértékegysége? Vagy csak a polgári védelem által kitalált eufemizmus a kellemetlenebb hangzású radioaktív szennyeződés helyett?”

A harmadik esetben is kifejezésre juttatta elégedetlenségét, amikor a néhány nappal későbbi, sugárbiológiai szakértővel készített beszélgetést elemezte, amelyben a szakértő igyekezett a „kritikus érték” kifejezést közérthetően megmagyarázni:

„[...] A riport indításakor már egy olyan tökéletesen teleírt táblát látunk a képernyőn, amint az iskoláit végig eminensen végző néző is megrémül. Számok, betűk, rövidítések, nyilak, satírozások láthatók a táblán, teljes összevisszaságban. A riportert láthatóan nem ismeri ki magát rajta, ezért kérdéseiből a legfontosabb ‘információ’, ami tisztán kiderül, az az, hogy a $0,1 \times 10^6$ = százezerrel, ami ugyan fontos matematikai információ, de a kritikus érték fogalmát ettől még nem érti jobban a néző.”

A Híradó április 30-ai adásában légifelvételeket mutattak be a felrobbant erőműről és környezetéről, ám az elemző szerint ez a videó sem felelt meg a minőségi tájékoztatás követelményének:

„Ezen többször láttuk a pilóta arcélét és felakasztott kabátját, mint a szerencsétlenség helyszínét. Bár ilyen távolságból mutathatták volna Triesztet is, akkor is elhittük volna, hogy Csernobilt látjuk.”

A fenti idézetekből látható, hogy a televíziós anyagok elemzése során számos olyan képzelenséggel szembesültek a kutatók, amelyet nem kívántak szó nélkül hagyni. A vizuális tartalom és az elhangzott szövegek közötti ellentmondások, a tudományos célzatú, de valójában semmitmondó riportok, valamint a részletekbe menő tájékoztatás hiánya nagy valószínűséggel a laikus televízió nézők számára is feltűnő, és minden bizonnyal aggodalomkeltő volt.

Avar János a napilapok tartalomelemzésének kiértékelése során három sajátosságot emelt ki: a magyar sajtó a vizsgált időszakban defenzív volt, nem megfelelően adagolta a csernobili eseményekről szóló híreket, s mindez hitelvesztést eredményezett.¹⁷ Avar felröptette, hogy nem jelent meg a rámenős, tájékoztatás-orientált újságírás, hanem a sajtó teljes mértékben ki volt szolgáltatva a szovjet forrásoknak és az MTI jelentéseinek. Ez azt eredményezte, hogy a magyar lapok többnapos késéssel számoltak be a balesetről, és hogy mindvégig védekező álláspontra helyezkedve ködösítő, tautologikus írásokat közöltek. A radioaktív sugárzás emelkedéséről vagy csak utólag számoltak be, vagy igyekeztek kisebbiteni a jelentőségét. Május 4-e után jelentek meg az első szakmai nyilatkozatok, ám a zavaros fogalom- és mértékegység-használat miatt ezek sem tudták a pontos tájékoztatást szolgáltatni. Avar szerint nem volt világos a tájékoztatási cél, a magyar sajtó követte a lakosságban kialakult pánikhangulatot, s nem volt képes enyhíteni azt. Az eredmények összefoglalását követően a szerző az alábbi javaslatot tette:

¹⁷ HU OSA-420-2-1:31 8191 Avar János: Csernobil és a tájékoztatás /napilapok/.

„Csernobil szinte példaszerűen bizonyította, hogy mennyire szükség van [...] a tájékoztatási feladatát 'rámenősen' szolgáló sajtóra. [...] Nagyobb teret kellene biztosítani a szerkesztőknek a rendelkezésre álló híranyag egyéni feldolgozására és éppen-séggel ilyen helyzetekben kellene a túlságosan konkrét és aprólékos helyett általánossá és elvívé tenni a központi irányítást, amely túlzott volta szinte felmentést ad a sajtó egységeinek a közös feladat igazán hatékony végrehajtása alól.”¹⁸

Avar János tehát a csernobili atomkatasztrófa hazai sajtóhíreinek elemzése során nemcsak arra világított rá, hogy a tájékoztatás több okból nem működött megfelelően, hanem a tanulságokat levonva előre vetítette az újságírói szakma professzionalizációjának szükségességét is, vagyis azt, hogy a szerkesztőségek nagyobb egyéni felelősség, és csak az orientáció szintjén megjelenő pártirányítás mellett dolgozhassanak. Továbbá burkoltan szorgalmazta a nem kizárólag a hivatalos távirati jelentésekből dolgozó, hanem a „rámenős”, oknyomozó újságírást. Ezek a felvetések 1986-ban mindenképpen újításnak tekinthetők, hiszen az államszocialista sajtó ilyen jellegű megreformálási törekvése itthon csak pár évvel később, a Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára című dokumentumban jelent meg először nyilvánosan.¹⁹

Míg a sajtó- és a televízióhírek vizsgálatának tanulságairól több összegzés is készült, a rádióadások vizsgálata háttérbe szorult.²⁰ Pedig a korabeli közvélemény-kutatások adatai azt mutatják, hogy az emberek többsége (59%) először a rádióból értesült a csernobili atomkatasztrófáról. A második leggyakoribb hírforrás a televízió volt (20%), és csak a válaszadók kis része (3%) jelölte meg a sajtót, mint a legelső tájékoztatói formát.²¹

A csernobili rádióhírek tartalmát és beolvasásuk menetét Bolgár György június 23-ai elemzésében írta le részletesen.²² Bolgár hibaként értékelte, hogy a rádióban csak hetekkel a baleset után – a *168 óra* című magazinműsorban – hangzott el, hogy pontosan mi történt. Addig a hivatalos, szűkszavú jelentéseket ismételték, ez pedig – ahogy ő fogalmazott – idegcsitította az embereket:

„[...] Az országban pillanatok alatt elterjedt viccek is mutatják, hogy mennyire kilógott a lóláb, és mennyire csak a pánik elkerülése volt a cél [...] csakhogy a pánikot jobban el lehet kerülni a tényszerű ismertetéssel, mint a körmönfont semmitmondással.”²³

¹⁸ Uo. 9. o.

¹⁹ Ez először 1987-ben a párizsi *Irodalmi Újságban* jelent meg, majd egy évvel később Magyarországon a *Kritika*, majd a *Medvetánc* közölte.

²⁰ Egy tartalomelemzésről szóló feljegyzés (HU OSA-420-2-1:31 8179 Tartalomelemzés a Csernobilt követő hazai tájékoztatásról) említést tesz arról, hogy az újságcikkek és a televízióadások mellett 666 rádióhírt is elemeztek, ám ezek kiértékelése nem áll rendelkezésre. Kérdéses, hogy ez az elemzés végül tényleg elkészült-e, mert tartalmilag nagyrészt átfedésben van a korábban már említett, részletes tömegkommunikáció-elemzéssel (HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről), illetve az elemzésről tájékoztató feljegyzésben egymásnak ellentmondó információk szerepelnek a vizsgált időintervallumról.

²¹ HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után 3. o.

²² HU OSA-420-2-1:31 8192 Bolgár György: A csernobili szerencsétlenség a Magyar Rádióban.

²³ Uo. 7. o.

3.2. A csernobili atomkatasztrófáról szóló hazai tájékoztatás általános értékelése

Wisinger István a magyar tájékoztatás értékelésekor azt hangsúlyozta, hogy a tömegtájékoztatás csapdába esett.²⁴ Ennek legfőbb oka szerinte az volt, hogy az kizárólag a hivatalos szovjet források alapján adott hírt a történekről, így az első napokban kénytelen volt a hírzárlatot is átvenni. Az idő előrehaladtával pedig a magyar tájékoztatásra a rögtönzés volt jellemző. Vagyis kidolgozott válságkommunikációs stratégia hiányában *ad hoc* jelleggel zajlott a tájékoztatás, amelynek célja nem a lakosság folyamatos informálása, hanem a pánik elkerülése volt. Wisinger szorgalmazta a tömegtájékoztatás hibáinak kiértékelése után egy részletes, átfogó intézkedési terv kidolgozását, amely rendkívüli helyzetekben írná elő az egyes kommunikációs csatornák számára a szükséges tennivalókat. Továbbá úgy vélte, hogy:

„Érdemes lenne összeállítani egy teamet olyan tömegkommunikációs szakemberekből, akik rendkívüli állapot esetén az ügyeket intéző „kormány” vagy más bizottság rendelkezésére állnak.”²⁵

A tömegkommunikációs szakértői csoport felállítását a *Tájékoztatáspolitikai tanulságok, kérdőjelek és dilemmák Csernobil kapcsán* című összegző elemzésben is felvetették a TK kutatói két hónappal a baleset után. Ez a következő – a szövegből utólag kézzel kihúzott – kritikai megjegyzéssel indokolták:

„A jelenlegi gyakorlat olyan személyeket ruház fel a tévedhetetlen intézkedés monopoljogával, akiknek szakismerete vagy szakjellegű gyakorlata ilyen és hasonló helyzetek bonyolításához nincsen.”²⁶

A kommunikációs szakemberek bevonását azért is tartották szükségesnek, mert a csernobili eseményekről szóló hírközlés első két hete véleményük szerint megmutatta azt, hogy

„[...] válsághelyzetben elveszti saját erejét, jelenlétét, ráhatását, hogy a híryanagoknak nincs egyéni feldolgozása, hogy az irányítás és a beleszólás nyilvánvalóan görcsösen konkrét és aprólékos, ami aztán felmentést is ad az ott dolgozóknak a hatékony feladatvégrehajtás alól.”²⁷

A nem hozzáértő információfeldolgozás és -közlés mellett a tömegtájékoztatás általános értékelése során a kutatók itt is kiemelték, hogy a tájékoztatás késedelmes és szakmailag diffúz volt. Az összeszedetlenség, a rossz hírek szándékolt elkendőzése vagy azok súlyának csökkentése, valamint a megkésett hírközlés azt eredményezte, hogy a tájékoztatás hitelét veszítette és ahelyett, hogy a lakosság megnyugtatót szolgált volna, visszafelé sült el és zavart keltett. A kutatók rávilágítottak arra, hogy a magyar tájékoztatást nemcsak a külső hírforrás problémája, hanem számos belső akadály is hátráltatta. Hangsúlyozták, hogy a műholdas felderítés és az elektronikus hírszerzés, vagyis a gyors adattovábbítás korában hiba volt a titkolózás. Rossz döntésként értékelték azt is, hogy a releváns információk közlése helyett a tömegkommunikációban gyakran nyugatellenes propagandával próbálták meg ellensúlyozni a kialakult helyzetet – jellemzően két dologról esett szó: arról, hogy Amerikában is volt hasonló, sőt nagyobb volumenű atombaleset, illetve hogy a nyugati sajtó szándékosan „hisztériakeltő” módon számol be a csernobili eseményekről.

²⁴ HU OSA-420-2-1:31 8181 Wisinger István: Egy robbanás tömegkommunikációs szennyeződései. Csernobil és a magyar tájékoztatás.

²⁵ Uo. 9. o.

²⁶ HU OSA-420-2-1:31 8178 Tájékoztatáspolitikai tanulságok, kérdőjelek és dilemmák Csernobil kapcsán 9. o.

²⁷ Uo. 10. o.

A *Csernobil – Kommunikációs szindróma* című elemzésben ugyanazokat a hibákat rótták fel a tájékoztatásnak, mint a korábban ismertetett elemzések, összefoglalások. Ám a bírálat ebben határozottabb formát öltött, a szerző kommunikációs katasztrófáról beszélt, amelynek során a tömegkommunikáció elveszítette a közönség bizalmát. Fő problémának a kése delmes és a helyzet súlyának nem megfelelő információközlést tartotta:

„Hibás lépésnek bizonyult [...] a kár, a veszély tudatos bagatellizálása. Ez odáig ment, hogy ezt a történelmi méretű nukleáris katasztrófát »üzemzavarrá« keresztelték, hogy a sugárzás stabilizálásáról beszéltek, miközben a reaktormag leolvadással [...] fenye getett.»²⁸

Csepeli György szociálpszichológiai oldalról vizsgálta a hírközlést, és rávilágított arra, hogy a hibás tájékoztatáspolitikai lépések a közönségben szorongást, belső feszültséget, bizonyta lanságot és bizalmatlanságot keltettek. A legnagyobb hibának a kedvezőtlen hírekről való tá jékoztatást tartotta:

„Technikailag személve a kérdést, tarthatatlannak kell minősíteni azt a gyakorlatot, mely a »rossz hír« fogalmát számúzi a saját ügyekre vonatkozó tájékoztatásából. Egy- szer s mindenkorra fel kell adni azt a dogmatikus álláspontot, mely a rossz hírek kiikt atásával képze li megoldani a nemkívánt események okozta problémákat. [...] azzal fenye get, hogy társadalmunk immunrendszerét kezdi ki, s tökéletes dezorientáltságba taszítja az embereket. Ugyanis semmit sem fognak elhinni, amit mondunk nekik. [...] apátiába süllyedve [...] sorsuk a vegetálás lesz, ha a jelenlegi információpolitikai gya korlat folytatódni fog. Ez a helyzet senkinek sem szolgálja az érdekeit. A várhatóan bekövetkező destabilizáció egy ponton túl a Nyugatnak sem érdeke.»²⁹

Vagyis egy ilyen jelentős és kedvezőtlen kimenetű esemény esetén a töme glélektan teljes mértékű figyelmen kívül hagyása a tájékoztatási rendszerben Csepeli szerint nemcsak a rém- hírek terjedését és a pánikhangulat kialakulását eredményezheti, hanem hosszútávon az állam- szocialista rendszer bizalomvesztésével járhat.

3.3. Közvélemény-kutatások a csernobili atomkatasztrófával kapcsolatban

A csernobili atomkatasztrófával kapcsolatban a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban két közvélemény-kutatást is készítettek: május 5–6. között, vagyis egy héttel a baleset után, és május 16–18. között, vagyis három héttel a baleset után.³⁰ A megkérdezettek száma az első gyorsvizsgálatnál 413, a másodiknál 414 fő volt. Voltak köztük férfiak és nők, 40 évnél fia talabbak és idősebbek. Mindannyian budapesti lakosok voltak, 2/5-ük szellemi, 2/5-ük fizikai dolgozó, 1/5-ük pedig nyugdíjas volt. A minta a teljes magyar társadalmat illetően nem tekint- hető reprezentatívnak, az adatok jelzésértékűek, de az egyes társadalmi rétegek közötti eltéré- seket, valamint a két mintavétel közötti tendenciákat jól mutatják.

Az első közvélemény-kutatás egyik fontos eredménye az, hogy a válaszadók fokozott érdeklődésről, elégedetlenségről és aggodalomról számoltak be. A budapestiek háromnegyed része szerint az atomkatasztrófa a megelőző hetek legfontosabb eseménye. A válaszadók 79%-a nyilatkozott úgy, hogy emiatt a szokásosnál jobban figyel a hírekre. Információszerzés céljá-

²⁸ HU OSA-420-2-1:31 8180 Csernobil – Kommunikáció szindróma 8. o.

²⁹ HU OSA-420-2-1:31 8193 Csepeli György: Nem alkalmazott töme glélektan. 9-10. o.

³⁰ A Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívumban a közvélemény-kutatások mappájában megtalálhatóak a jelentések kísérőlevelei is, amelyeket Szecskó Tamás, a TK vezetője Lázár György- nek, a Minisztertanács elnökének címzett. Ugyanitt elérhető a második jelentés tudomásulvételéről szóló, Lázár által kézzel írt válasz feljegyzés is.

ból a válaszolók egyharmada valamelyik külföldi rádióadót is meghallgatta, közülük legtöbben (23%) a Szabad Európa Rádiót választották, 5% mondta azt, hogy több külföldi adót is meghallgatott a kérdéses időszakban.³¹

A kutatók az érdeklődéssel egy időben jelentős elégedetlenséget is dokumentáltak, ugyanis a megkérdezettek 55%-a egyáltalán nem, 12%-uk pedig csak részben tartotta megfelelőnek a katasztrófáról adott hazai tájékoztatást.³² A válaszadók az tájékoztatásban észlelt alábbi problémákat jelölték meg: a tömegkommunikáció megkésve számolt be a balesetről, hiányos információkat közöltek, a tájékoztatás nem volt őszinte, sőt szándékosan elhallgatta a tényeket, félrevezető, ellentmondásos, bizonytalan és pontatlan volt. Többen felrötták azt is, hogy a magyar hírközlés kizárólag szovjet forrásokra támaszkodott.³³ A valóság-hű ábrázolással kapcsolatban a válaszadók 61%-a mondta azt, hogy véleménye szerint a hazai tömegkommunikáció kisebbnek mutatta be a veszélyt, és csak 30%-uk vélekedett úgy, hogy a valóságnak megfelelően ábrázolta azt.

Az elégedetlenség mellett dominánsan megjelent az aggodalom és a szorongás is. A megkérdezettek több mint fele (56%) szerint az átlagember semmit sem tehet a baleset következményei ellen. Az emberek 81%-a nyilatkozott úgy, hogy a baleset okán aggódik a saját és a családja egészsége miatt. Közel minden második adatközlő (46%) vélte úgy, hogy környezetében a mások aggodalmát a saját magáénál is nagyobbabbnak tartja. Az aggodalom mértéke és a hazai tájékoztatás megítélése szorosan összefüggött: az aggodalmuknak hangot adók között többen voltak olyanok, akik fokozottabban figyeltek a hírekre, és közülük többen bírálták a hazai tájékoztatást is.³⁴

A második közvélemény-kutatást három héttel az atomkatasztrófa után készítették. A két adatfelvétel között eltelt időben már több kedvező hírről (eloltották az atomreaktorban a tüzet, sikerült elejét venni egy nagyobb katasztrófának, csökkent az erőműből kiáramló káros anyag mennyisége, Magyarországon több helyen a kimutathatósági szint alá esett a radioaktív sugárzás mértéke) számolt be a sajtó, több szakértői elemzés és szakpolitikai nyilatkozat hangzott el. Összességében az első heteknél bőségesebb és kiegyensúlyozottabb lett a hazai tájékoztatás.³⁵

Ebben az időszakban is domináns a hírek iránti fokozottabb érdeklődés, és továbbra is nagy volt az emberek saját és családjuk egészségével kapcsolatos aggodalma. A válaszadók többsége (83%) változatlanul az erőmű-balesetet tartotta az elmúlt időszak legfontosabb eseményének, többségük (67%) emiatt még mindig a megszokottnál jobban figyelt a hírekre, és még mindig jelen volt a külföldi rádiók iránti megnövekedett érdeklődés is.

Valamelyest javult a szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tájékoztatás megítélése, mert néhány százalékkal emelkedett az elégedettek száma, az elégedetlenek aránya pedig 55%-ról 44%-ra csökkent, ám a részben elégedettek száma a korábbiakhoz képest növekedett (12%-ról 18%-ra). Az információszolgáltatás kezdeti zavarai változatlanul éreztették hatásu-

³¹ HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után, 3. o.

³² HU OSA-420-2-1:32 8323 Társadalmi-gazdasági fejlődésünk ideológiai kérdései a közgondolkodásban. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont által végzett közvélemény-kutatások alapján Budapest, 1986. november, 140. o.

³³ HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után, 4. o.

³⁴ HU OSA-420-2-1:32 8378 Közvélemény-kutatási jelentések, 8. o.

³⁵ HU OSA-420-2-2:1 A8204 Újabb közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után 3. o.

kat, a válaszolók a korábbihoz hasonló mértékben tették szóvá a korábbi kifogásokat. Még mindig az összes válaszadó fel vélte úgy, hogy a magyar tájékoztatás a valóságosnál kisebbnek mutatta be a veszélyt.

Csökkenett, de még mindig nagy volt azoknak az aránya (75%), akik attól tartottak, hogy a baleset következményei hatással lesznek a saját maguk és a családjuk egészségi állapotára. Figyelemreméltó adat, hogy 54%-ra nőtt azoknak a száma, akik a mások aggodalmát a sajátjuknál is nagyobbaként ítélték. Az általános szorongást növelhette az is, hogy a válaszadók több mint fele (52%) szerint számítani kell a szerencsétlenség további káros következményeire.³⁶

Az atombaleset nyomán szárnya keltek bizonyos rémhírek és szóbeszéddek, amelyek az adatközlők 57%-át nyugtalanították. Az emberek többek között rémhírekről (a balesetnek súlyos egészségkárosító hatásai vannak), hivatalosnak vélt intézkedésekről (óvodák bezárása a sugárveszély miatt, kórházi osztályok elkülönítése a sugárszennyezett betegek kezelésére) és további változatos híresztelésekről számoltak be.

4. Összegzés

A TK-s tömegkommunikáció-elemzések eredményeit összegezve elmondható, hogy a kutatók élesen bíralták a hazai tájékoztatáspolitikát, és annak számos hibájára mutattak rá. Mind a nyomtatott, mind az elektronikus sajtó esetében ugyanazokra a problémákra hívták fel a figyelmet: késedelmes és pontatlan volt a tájékoztatás, a rossz híreket nem megfelelően közölték, ezért a közlemények zavarosak, gyakran egymásnak ellentmondóak voltak. A szakemberek nyilatkozatait a laikus olvasók nehezen tudták értelmezni, mert keveredtek bennük a fizikai, kémiai, sugárbiológiai szakkifejezések. A tájékoztatás irányítása kidolgozott kommunikációs stratégia hiányában rögtönözve működött. Az elemzők a tájékoztatási anomáliák hatását igyekeztek társadalmi, tömegpszichológiai oldalról is megvilágítani, és minden esetben felhívták a figyelmet arra, hogy az eredményeik alapján látható: a lakosság elbizonytalanodott a tömegtájékoztatás megbízhatóságában és hitelességében. Megoldási javaslataik között olyan hosszú távú, az újságírás professzionalizációját elősegítő kezdeményezések szerepeltek (a nagyobb szerkesztői szabadság biztosítása, a „rámenős” újságírás engedélyezése, az objektív tájékoztatás a geopolitikai érdekek szem előtt tartása helyett, az őszinte kommunikáció), amelyek a teljes tájékoztatási rendszer megreformálását célozták meg.

A baleset után egy és három héttel készített közvélemény-kutatások legfőbb eredménye, hogy a magyar társadalomban példátlanul megnőtt a tájékozódási aktivitás. Ám a baleset utáni első héten a lakosság többsége nem tartotta kielégítőnek a magyar hírközlést, így a kutatók nagy elégedetlenséget dokumentáltak a csernobili hírek hazai közlésével kapcsolatban. Ennek következtében az emberek egy része nem hivatalos forrásokhoz – külföldi rádiókhoz, illetve mások értesüléseihez – is fordult információért. A válaszadók olyan elbizonytalanodásról, aggodalomról számoltak be, amely legfőképpen nem a hír, hanem a hír hazai kezelése nyomán alakult ki. Az általános társadalmi szorongás három héttel a baleset után sem enyhült, pedig ekkora már számos jó hírről számolt be a sajtó. Az emberek változatlanul számon tartották az első héten vétett tájékoztatási hibákat.

A csernobili atomkatasztrófa rendkívüli eseményként olyan próbatétel elé állította a magyar tájékoztatáspolitikát, amelyet nem tudott sikeresen teljesíteni. A válságkommunikációs stratégia hiánya, a szovjet érdekkapcsolat prioritása, a késlekedés, a tautológia, az egymásnak ellentmondó hírek megkérdőjelezték a hazai hírközlő szervek hitelességét, és jelentős társadalmi elégedetlenséget és rosszul-létet eredményeztek.

³⁶ HU OSA-420-2-1:32 8378 Közvélemény-kutatási jelentések, 8. o.

IRODALOM

- Aszódi Attila (2006) Csernobil 20 éve, *Fizikai Szemle* 4. 114–118.
<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz0604/aszodi0604.html>
- Germuska Pál (2010) Zápor, zivatar, jégeső. In: Kozák Gyula (szerk.) *Kádárizmus átereszek évkönyv XVIII.* Budapest, 1956-os Intézet. 185–220.
- Gibbs, Joseph (1999) *Gorbachev's Glasnost. The Soviet Media in the First Phase of Perestroika.* College Station, Texas, A&M University Press.
- INSAG-7 (1992) The Chernobyl Accident: Updating Of INSAG-1, A report by the International Nuclear Safety Advisory Group, *Safety Series* No.75, International Atomic Energy Agency, Vienna. 51–89.
- IRSN – Institut de Radioprotection et de Sûreté Nucléaire: The Chernobyl Plume: Modelling atmospheric dispersion of caesium-137 across Europe following the Chernobyl accident
<https://www.irsn.fr/EN/publications/thematic-safety/chernobyl/Pages/The-Chernobyl-Plume.aspx> (letöltés ideje: 2020. I. 2.).
- Kékesdi-Boldog Dalma (2018) Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikai egy rendkívüli esemény tükrében: a csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban. *Médiakutató*, XIX. évf. 2. sz. 49–61.
- Kékesdi-Boldog Dalma (2019) A csernobili atomkatasztrófa kommunikációja a Magyar Rádióban és a Szabad Európa Rádióban. *Médiakutató*, XX. évf. 4. sz. 21–35.
- McNair, Brian (1991) *Glasnost, Perestroika and the Soviet Media.* London, Routledge.
- Plokhly, Sherii (2018) *Chernobyl: History of a Tragedy.* London, Penguin Books Ltd.
- Siebert, Fredrick S. – Peterson, Theodore – Schramm, Wilbur (1956/1984) *Four Theories of the Press.* Urbana & Chicago, Chicago University Press.
- Szatmáry Zoltán – Aszódi Attila (2005) *Csernobil. Tények, okok, hiedelmek.* Budapest, Typotex.
- Terestyéni Tamás (1989) A csernobili atomreaktor-szerencsétlenség a tömegtájékoztatásban. *Jel-Kép*, X. évf. 2. sz. 44–52.

Újságcikkek

- A sajtótörvényről tárgyalt az Országgyűlés jogi bizottsága. *Magyar Nemzet*, 1986. március 15. 2.
- A sajtótörvény-tervezet. *Népszava*, 1986. március 12. 4.
- Törvény a sajtóról és az illetékekről. *Népszava*, 1986. március 21. 1–6.
- Törvény az illetékekről és a sajtóról. *Népszabadság*, 1986. március 21. 1–5.
- Törvényt fogadott el az Országgyűlés a sajtóról és az illetékekről. *Magyar Nemzet*, 1986. március 21. 1–4.

Levéltári források

- HU OSA-420-2-1:31 8178 Tájékoztatáspolitikai tanulságok, kérdőjelek és dilemmák Csernobil kapcsán.
- HU OSA-420-2-1:31 8179 Tartalomlemez a Csernobilt követő hazai tájékoztatásról.

- HU OSA-420-2-1:31 8180 Csernobil – Kommunikáció szindróma.
- HU OSA-420-2-1:31 8181 Wisinger István: Egy robbanás tömegkommunikációs szennyeződései. Csernobil és a magyar tájékoztatás.
- HU OSA-420-2-1:31 8191 Avar János: Csernobil és a tájékoztatás /napilapok/.
- HU OSA-420-2-1:31 8192 Bolgár György: A csernobili szerencsétlenség a Magyar Rádióban.
- HU OSA-420-2-1:31 8193 Csepeli György: Nem alkalmazott tömegelektan.
- HU OSA-420-2-1:31 D8177 Vizsgálat a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeiről.
- HU OSA-420-2-1:32 8323 Társadalmi-gazdasági fejlődésünk ideológiai kérdései a közgondolkodásban. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont által végzett közvélemény-kutatások alapján Budapest, 1986. november.
- HU OSA-420-2-1:32 8378 Közvélemény-kutatási jelentések.
- HU OSA-420-2-2:1 A8203 Tömegkommunikációs Kutatóközpont – Közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után.
- HU OSA-420-2-2:1 A8204 Újabb közvéleménykutatás – A csernobili szerencsétlenség után.
- MNL OL M-KS 288.f. 22. cs. 1986. 32. öe. (90–164. p.) Részlet a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített a csernobili atomreaktor-szerencsétlenséggel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatás jellegzetességeinek vizsgálatából (1986).
- MNL OL XIX-A-2-af-00147-VII-szn-tájhiv/1986 A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának értékelése a csernobili reaktor-balesettel kapcsolatos hazai tömegtájékoztatási munkáról (1986. június 16.).
- MNL OL XIX-A-2-af-Ma-00147-VI-Hazai tájékoztatás-egyéb tájékoztatási munka-feljegyzés – 1986.05.05. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának feljegyzése Marjai József miniszterelnök-helyettes részére a közvélemény csernobili atom-erőműbalesettel kapcsolatos tájékoztatásáról (1986. május 5.).
- “To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 3, Stanford: Hoover Institution Archives.
- “To the Hungarian Services” Radio Free Europe/Radio Liberty broadcast records, Box 3157, Folder 4, Stanford: Hoover Institution Archives.